

Syddansk Universitet
Center for Russiske og Østeuropæiske studier
Russisk
6/7-2007

Den russiske befrielsesbevægelse: Bagvedliggende motiver

Indholdsfortegnelse

1. Indledning.....	2
2. Problemformulering.....	4
3. Forskningsoversigt.....	5
3.1. Erindringslitteratur.....	5
3.2. Sekundærlitteratur.....	5
3.3. Historiske dokumenter.....	7
3.4. Et par ord om terminologi.....	8
4. Baggrundshistorie.....	10
4.1. Operation Barbarossa.....	10
4.2. Generalløjtnant A. A. Vlasov.....	11
4.3. En tanke opstår.....	13
4.4. En start og en slutning.....	14
5. En beretning om idealisme: Den russiske befrielsesbevægelse.....	16
5.1. Om udrensninger og indberetning.....	16
5.2. Vlasovs beslutning.....	18
6. En beretning om landsforrædere: Den kritiske vinkel.....	19
6.1. Idealisten Vlasov: En lidet realistisk tolkning.....	19
6.2. Retssagen mod KONRs top.....	22
7. Pro et contra: Fortalere og kritikeres argumenter.....	24
7.1. Ideologiens vægt i den tyske krigsførelse.....	24
7.2. Vlasov på toppen – af kransekagen.....	25
7.3. Et nationalt spørgsmål.....	27
7.4. Det erklærede fundament for den russiske befrielsesbevægelse.....	28
7.5. Den sovjetiske tolkning.....	29
7.6. Summa summarum.....	29
8. Konklusion.....	31
9. Bilag 1: Vlasovs åbne brev.....	33
10. Litteraturliste.....	38

1. Indledning

Når man ser på det 20. århundredes forløb, så er der perioder med begivenheder af sådanne proportioner, at hele verden derefter har måttet finde en ny form. Man kunne nu kun tale om tiden før som den gamle verden – en verden, man ikke kunne gå tilbage til.

Når man beskæftiger sig med Rusland og Sovjetunionen, udgør revolutionerne sådanne milepæle – og det samme gælder de to verdenskrige.

Beretningen om den russiske befrielsesbevægelse tager sit afsæt i det russiske samfunds omvæltninger i starten af århundredet og kommer til udfoldelse under anden verdenskrig – den store fædrelandskrig, som den kom til at hedde i Sovjetunionen.

Der er mange punkter, der gør Den Russiske Befrielsesbevægelse til et særligt kapitel i historien, og som gør den et studie værd. Blot selve antallet af sovjetborgere, der aktivt støttede Nazitysklands militære indsats, er stof til eftertanke; men det, der for alvor gør bevægelsen interessant, er det spektrum af fortolkninger og holdninger, der knyttes til den.

Den officielle fortolkning fra den sovjetiske side var naturligt nok variationer over temaet "landsforrædere, der solgte ud"- omend man også i denne lejr diskuterer handlinger og motiver. Temaet om sovjetborgere, der hjalp den tyske værnemagt, har været uønsket i den sovjetiske historieskrivning, og dette har dels betydet, at en mængde personlige beretninger ikke er blevet hørt, og at de, der blev udgivet udenfor landets grænser ikke kunne tages til efterretning. Bevægelsen var således slet ikke at finde i den store sovjetiske encyklopædi før efter tøjbruddet, hvor den blev nævnt, omend som en tør notits om forræderi under betegnelsen *vlasovtsy*.

Det, der er blevet udgivet om emnet i vesten – dels af russiske og sovjetiske emigranter som erindringer, dels af historikere som afhandlinger – rummer derfor sine begrænsninger. Erindringerne har i sagens natur den svaghed, at de ofte bliver skrevet lang tid efter begivenhederne indfandt sig, og i en personlig beretning kan det være svært at vurdere ophavsmandens indsigt i de ting, der foregår omkring ham. Endelig har erindringer fra krigstid gerne en tendens til at overspille eller underspille fortællerens rolle, altså efter hvor positivt eftertiden har bedømt den.

Kirill Aleksandrov behandler i sin bog *Армия Генерала Власова 1944-45* rent statistiske forhold omkring sovjetborgeres samarbejde med besættelsesmagten. Han indikerer, at der ifølge en gruppe historikere i front-, politi-, vagt og hjælpestyrker i forbindelse med værnemagten var mellem 1,1 og 1,5 millioner sovjetborgere. Moskva-historikere Drobjazko anslår tallet til omkring 1,3-1,5 millioner.

Man har fra det russiske forsvarsministeriums institut for militærhistorie anerkendt, at det drejer sig om et tal på mindst 800.000.

I samme periode gjorde iflg. Værnemagtens egne tal 17.893.200 personer tjeneste, hvor de cirka 2 millioner blev frataget til at assistere i hjemmeindustrien. Det anslås derfor, at 6-8% af

Indledning

det samlede personale i Værnemagten fordelt over krigens forløb blev udgjort af borgere fra Sovjetunionen. Heraf var de cirka 120.000 tilknyttet Vlasovs KONR. Han får det sidste ord med sin konklusion herpå, som man kun kan tilslutte sig:

Это беспрецедентное для отечественной исторической традиции явление требует анализа.¹

1 Кирилл Александров: *Армия Генерала Власова 1944-45*. Москва, 2006. S. 10.

2. Problemformulering

Den russiske befrielsesbevægelse er interessant, fordi historien har bragt en masse bud på, hvordan man kan forklare fænomenet. I litteraturen er der stærkt positive og stærkt negative vurderinger af de mennesker, der var en del af bevægelsen.

Formålet med dette projekt er derfor at komme med et bud på spørgsmålet: Hvilke motiver lå der til grund for den russiske befrielsesbevægelses handlinger – skiftet til at følge den tyske værnemagt og beslutningen om at hjælpe denne i dens krigsførelse?

Der vil primært blive lagt vægt på generaløjtnant A. A. Vlasov og hans kreds, men der vil også blive kommenteret på de menige soldater.

3. Forskningsoversigt

Projektet gør brug af 3 forskellige slags kildemateriale: Der er en mængde erindringslitteratur, som udgør rygraden i projektet. Derudover er der en række videnskabelige publikationer – sekundærlitteratur, hvori man analyserer kildematerialet med henblik på at besvare forskellige problemstillinger. Herunder den underkategori, der er indlæg i den historiske debat, der har været om den rette fortolkning af de begivenheder, der fandt sted. Endelig er der publicerede officielle dokumenter fra sovjetisk og tysk side.

3.1. Erindringslitteratur

Af størst omfang, såvel med hensyn til sidetal som til mængden af håndgribelige data, finder man **Wilfried Strik-Strikfeldts** *Gegen Stalin und Hitler. General Wlassow und die russische Freiheitsbewegung*. Strik-Strikfeldts beretning er ganske personlig, idet han arbejdede med A. A. Vlasovs stab og var deres forbindelsesofficer i skolen i Dabendorf. Strik-Strikfeldt angives også af sig selv som én af initiativtagerne til en samarbejdspolitik.

Vjatjeslav Artem'jev bidrager med værket *Первая Дивизия РОА*, hvori han fortæller om sin tjeneste i den eneste division, der nåede at blive fuldt udrustet.

En anden bog, som umiddelbart er mindre betydelig, men som har haft betydning som en anden synsvinkel er **Sigismund Diczbalis'** erindringer om krigen *Детство, Отрочество, юность – не по Льву Николаевичу Толстому*. Sigismund, der i skrivende stund er en åndsfrisk 86-årig, har været venlig til at besvare spørgsmål i dette projekt.

Et bidrag fra en på sin vis udenforstående kommer fra **Aleksander I. Solzjenitsyn** i hans berømte værk *Архипелаг ГУЛАГ*. Han kommenterer den tyske propagandas anvendelse af Vlasov og situationen for *glasovtsy* i fangelejrene. Det er nok for mange det første sted, de støder på den russiske befrielsesbevægelse.

3.2. Sekundærlitteratur

Som antydnet ovenfor lader sekundærlitteraturen sig også inddele i underkategorier. Først og fremmest er der de bøger, der er blevet skrevet. Mest dominerende findes to historikere på en delt førsteplads: **Catherine Andreyev** har skrevet *Vlasov and the Russian Liberation Movement. Soviet reality and emigré theories*. Da denne bog er en bearbejdning af hendes doktorafhandling fra Oxford, er den meget veludstyret med kildehenvisninger og litteraturliste. Bogens fokus er principperne i befrielsesbevægelsen, snarere end en beskrivelse af de begivenheder, der fandt sted.

Den tyske historiker **Joachim Hoffmann** har – blandt en del andre mere tematisk specifikke bøger – skrevet *Die Tragödie der 'Russischen Befreiungsarmee' 1944/45. Wlassow gegen Stalin*. Den udkom i 2003 og var det sidste værk, han nåede at udgive; det er en viderebearbejdning af hans værk *Die Geschichte der Wlassow-Armee* fra 1984, og denne nye udgave udmærker sig særligt ved en indledning, hvori der kommenteres andre værker om temaet og den debat, der

har foregået mellem historikerne.

Den tyske forfatter **Sven Steenberg** har skrevet bogen *Wlassow: Verräter oder Patriot?* Bogen spiller en rolle, fordi den i lang tid var det mest omfattende biografi af A. A. Vlasov; imidlertid er den så godt som støvsuget for kildehenvisninger, hvilket mere gør den til en skønlitterær oplevelse end en faglitterær. Kender man de mest almindelige kilder, kan man fornemme, hvor han har langt det meste materiale fra, og bogen kommer på denne måde til at fremstå mere velfunderet, men de manglende kildeangivelser er et problem.

Sergej Tjujev² bidrager med bogen *Власовцы – пасынки Третьего Рейха*. Bogen omhandler primært Vlasov-gruppens, altså den organiserede befrielsesbevægelses interne struktur og den udvikling i samarbejdet, som der foregår henover anden verdenskrig i et evigt politisk samspil med den tyske værnemagt. Bogen rummer i øvrigt en beskrivelse af samspillet og gnidningerne imellem de minoriteter, der er repræsenteret i KONR³, særligt kosakgrupperne. Det er det eneste af oversigtsværkerne, der går ind i dette tema.

Anatolij Bakhvalov har anlagt en lokal vinkel på spørgsmålet med sin bog *Генерал Власов: Предатель или герой?* Han har fået adgang til kildemateriale fra arkiver i Sankt Petersborg om besættelsen af Leningrad-området, dels fra partisaners optegnelser, dels fra besættelsesmagten, dels fra sovjetiske forhør af tilfangetagne tyskere – og ROA-folk. Bogen er skarpt kritisk i forhold til fremstillingen af soldaterne som patriotiske idealister, men velargumenteret. Beklageligvis henvises der ofte i meget brede træk til de nævnte materialer, så det ville være lidt af en udfordring at skulle fremskaffe de materialer, A. B. lægger til grund for sine konklusioner.

Dmitrij A. Volkogonov har skrevet *Семь вождей* – et biografisk værk i to bind med portrætter af de sovjetiske generalsekretærer. Værket er brugbart her, fordi Volkogonov i sektionen om I. V. Stalin laver en analyse af sovjetmagts kontrolværktøjer under krigen.

Der er skrevet mange artikler om dette tema, men det er de færreste, der bidrager med nyt til diskussionen. Så det nedenfor anførte udvalg beror på et skøn af deres betydning i den historiske debat.

A. V. Tisjkov behandler i det sovjetiske tidsskrift *Советское Государство и Право* i en historisk optik retssagen imod den øverste ledelse af KONR, altså Vlasov og hans gruppe af øverstbefalende, i artiklen *Предатель перед советским судом*.

Военно-Исторический Журнал forsøgte i starten af 90'erne at dæmme op for en bølge af historisk revision, der inkluderede diskussion af Vlasov-sagen, med artiklerne *Иуды (Власовцы на службе у фашизма)* af **A. F. Katusjev & V. G. Oppokov** og *Судьбы генералские* af **L. Je.**

Resjin & V. S. Stepanov.

En kort bemærkning kommer med **V. V. Malinovskijs** læserbrev i tidsskriftet *Вопросы Истории* med titlen *Кто он, российский коллаборационист: Патриот или предатель?* Heri

2 S. Tjujev er medlem af en lille gruppe historikere, der har etableret hjemmesiden www.roa.ru, der behandler temaet den russiske befrielsesbevægelse. Siden rummer en del kildemateriale i rå tekstform.

3 *КОНР: Комитет Освобождения Народов России*

sætter han spørgsmålstegn ved A. A. Vlasovs grundlag for at have tillid til den tyske værnemagt – og derudfra, om han havde andre motiver end de erklærede.

3.3. Historiske dokumenter

Heriblandt må man regne den **russiske befrielsesbevægelses officielle udmeldinger**. Det drejer sig om *Smolenskerklæringen* fra december 1942, underskrevet af A. A. Vlasov og V. F. Malysjkin, som er et program for, hvordan man kunne indrette Rusland uden bolsjevismen. Desuden Vlasovs åbne brev, der i marts 1943 blev trykt i aviserne til de russiske enheder i det tyske militær og krigsfangelejrene: *Почему я стал на путь борьбы с большевизмом*, hvori han beretter om sine frustrationer over den sovjetiske politik og sine bevæggrunde for den alliance, han har indgået.

Der er Prag-manifestet, hvis formelle titel er *Манифест Комитета Освобождения Народов России*. Det er et politisk manifest, der blev udfærdiget til etableringen af KONR i november 1944. Det er det mest helstøbte politiske program, der udgives i forløbet.

Fra officiel tysk side er det på sin plads at inkludere **Heinrich Himmlers** memorandum *Einige Gedanken über die Behandlung der Fremdvölkischen im Osten*, der tilkendegiver nogle meget klare og håndfaste planer for, hvad man skal gøre ved blandt andet de slaviske folk for at få mere Lebensraum til en tyske nation.

Endvidere har **George Fischers** stået bag artiklen *Vlasov and Hitler*, der blev publiceret i *Journal of Modern History* i 1951. Artiklen er ikke nær så interessant hvad angår G. F.'s betragtninger, men fordi den slutter med et kildedokument: Et referat af et møde på Berghof mellem A. Hitler, Feldmarskal W. Keitel, generalstabsschef general Zeitzler og anden stab, hvorunder den tyske fører tilkendegiver sine forbehold med hensyn til, hvordan A. A. Vlasov og hans gruppe skal anvendes.

Fra sovjetisk side inkluderes et par af de **sovjetiske befalinger**, som var med til at have en stærk indflydelse på den sovjetiske soldats motivation, nemlig *Приказ Ставки Верховного Главного Командования Красной Армии № 270: Об ответственности военнослужащих за сдачу в плен и оставление врагу оружия*, hvori eksempler på gode og dårlige soldater fremhæves, det konkluderes, at desertører bør udryddes – og det befales, at de, der overgiver sig, er at regne for desertører og skal såvidt muligt skydes på stedet, og deres familier skal arresteres. Dertil *Приказ Народного Комиссара Обороны Союза ССР № 227*, bedre kendt under dens meget eksponerede slagord *Ни шагу назад*. Efter denne kommando skulle der oprettes straffegrupper, der helt bogstaveligt skulle gøre en ende på de soldater, der var indstillet på tilbagetog.

B. Dvinov udgav i 1950 bogen *Власовское движение в свете документов*. Den første halvdel er Dvinovs noget personlige diskussion af de historiske begivenheder omkring bevægelsens virke, og den anden halvdel er en samling af tyske dokumenter og dokumenter fra Vlasovs hånd⁴.

4 Dokumentfortegnelse på http://www.syntaktisk.dk/dok/roa-dok/dvinov-vlasovskoe_dvizjenie.html

3.4. Et par ord om terminologi

Emnets fortsatte ømtålelighed og de involveredes og interesseredes stærke følelser i forbindelse med emnet gør, at man må tænke sig om en ekstra gang, når man vælger sin arbejdsterminologi.

Jeg vil i det følgende benytte udtrykket **Den Russiske Befrielsesbevægelse**. Dette fordi jeg mener, at det er det *mindst utilstrækkelige* begreb. Selv om betegnelsen "Den Russiske Befrielseshær/Русская Освободительная Армия" er meget anvendt i såvel primære kilder som sekundærlitteratur, så var denne – i definitinen væbnet enhed allieret med Tyskland – først ved at blive en realitet, da krigen og dermed også Nazityskland lakkede mod enden. Fra midten af krigen eksisterede ROA som en arbejdstitel og et samlende begreb; men allerede fra krigens start er der soldater og civile – og særlig i de områder, hvor den tyske invasion blev set som en positiv ting – der melder sig til at assistere den tyske værnemagt, og en del russere, der er emigreret ved revolutionen – fortrinsvist bosat i Frankrig og samlet af emigrantbevægelser, der tilslutter sig samlet – melder sig også.

Den formelle betegnelse for den væbnede styrke, der bliver etableret, er VS-KONR - "Военные Силы Комитета Освобождения Народов России"; men både VS-KONR og selve komitéen, KONR, etableres også sent i forløbet og er en specifikt defineret gruppe af begrænset omfang.

De sovjethistoriske begreber er skævvredne på sin helt egen vis: Det mest udbredte er betegnelsen *Vlasovtsy (власовец, власовцы)*, som hentyder til general A. A. Vlasovs rolle og ledelse, men som også udvides til at omfatte dem, der har tilsluttet sig værnemagten – i øvrigt paradoksalt nok, som Aleksander Kazantsev påpeger, også dem, der var med værnemagten, mens Vlasov stadig kæmpede som Sovjetunionens helt og Stalins yndling.⁵

Derudover får de varierende og ikke specielt anvendelige prædikater over temaet *forræder*: Предатели, изменники Родины, вредители og lignende.

Af denne grund vælges *Den Russiske Befrielsesbevægelse* som beskrivelse i det følgende. Visse kilder anvender begrebet: Catherine Andreyev omtaler helheden som The Russian Liberation Movement, og forskellige russiske historikere bruger udtrykket *Русское Освободительное Движение*. Det er egnet til at dække en bevægelse, en tendens, som er funderet i at støtte den tyske invasionsstyrke *mod* den sovjetiske ledelse – uden i øvrigt at begynde at tage stilling til de motiver. Det er altså alle, der gør en bevidst samarbejdsindsats med en kritisk indstilling til det eksisterende sovjetiske system og samfundsorden.

Jeg har således valgt at anvende et begreb, der ikke umiddelbart er neutralt, idet "befrielsesbevægelse" har klare undertoner af tolkning af, hvad der er rigtigt og forkert. Der ligger ikke i valget af terminologi nogen tilkendegivelse af sympati eller fortolkning, blot et behov for at finde et begreb, der lader sig rumme alle de motiver, som jeg i det følgende vil komme omkring.

5 Казанцев А. С.: *Третья Сила. История одной попытки*. Изд. Посев, 1974. S. 151.

Dog skal overskriften på kapitel 5 på side 15 ses som en undtagelse fra denne neutralitet, da det netop er de idealistiske fortalere, der ønsker at se denne bevægelse som en befrielsesbevægelse.

4. Baggrundshistorie

Det er en udfordring at beskrive, hvor den russiske befrielsesbevægelse har sit udspring, fordi den – som det nu en gang er tilfældet med historiske kulminationer under særlige omstændigheder – har sin baggrund i samfundets tidligere kapitler.

I dette tilfælde vil fortællingen starte ved krigens begyndelse og undervejs også trække de linier bagud, som er nødvendige for at belyse situationen.

4.1. Operation Barbarossa

I juni 1941 invaderede Nazityskland Sovjetunionen som led i en kampagne med betegnelsen *Operation Barbarossa*. Man brød ved denne lejlighed Molotov-Ribbentrop-pagten, som var en ikke-angrebsaftale imellem de to parter. Det var et uventet træk, idét Tyskland allerede var i gang med én krig på den vestlige front. Stalin havde angiveligt spøget med politbureauets medlemmer ved pagtens indgåelse, at "Hitler ønskede at lave numre med dem, men at han havde styr på ham", og den sovjetiske udenrigsminister Molotov havde sagt til admiral Kuznetsov, at "kun en galning ville angribe USSR"⁶. Man var således ikke forberedt, og Tyskland var derfor i stand til at rykke frem og erobre et stort område på kort tid. Nicholas Werth opsummerer det grundlæggende problem i Sovjetunionens militære koncept: A) At man i Sovjetunionen aldrig havde forventet at skulle kæmpe på egen jord, og B) man havde derfor forberedt sig på en angrebs- ikke en forsvarskrig, og C) skulle det blive aktuelt, antog man, at de vestlige proletariater ville rejse sig til hjælp – hvilket betød, at man havde relokert tropper langt fra grænsen og ikke reetableret tidligere nedlagte grænseforsvarsstillinger.⁷ General A. A. Vlasov udtaler også senere i det åbne brev, at udrensningerne, kommisærsystemet og angiveriet har udpint den Røde Hær til bristepunktet.⁸

Invasjonen var tænkt efter skabelonen tysk Blitzkrieg: En hurtig fremrykning. Man forventede, at man kunne invadere Sovjetunionen, indtage Moskva og derpå være i stand til at styre landet, når den sovjetiske ledelse blev afsat. De klimaforhold, der gør sig gældende i Sovjetunionen, skulle således ikke være det samme problem, som det var for Napoleon, idét man forventede at være fremme efter et par måneder.⁹

Men den oprindelige plan kunne ikke overholdes. Man havde i planens første inkarnation beregnet en invasion, der startede i foråret; dette var blevet forsinket som følge af begivenheder på andre fronter. Strategien var baseret på, at man ville have indtaget Moskva, Leningrad og stødt frem til Volga-linien, inden vinteren satte ind.¹⁰

Ved invasionen, der først slog til i Hviderusland og Ukraine, var der positiv modtagelse af den tyske invasion. Man huskede her tydeligt hungersnøden fra starten af 30'erne.¹¹ Den tyske

6 Robert Service: *A history of twentieth-century Russia*. London, 1997. S. 257-58.

7 Н. Верт: *История Советского Государства*. Moskva, 2000. S. 301.

8 Se bilag 1 på s. 31.

9 Wilfried Strik-Strikfeldt: *Gegen Stalin und Hitler*. Mainz, 1970. S. 15.

10 Service, s. 262.

11 В. П. Дмитренко (отв. ред.): *История России. XX век*. Moskva, 1998. S. 322-25.

propaganda havde ved invasionen nedkastet flyveblade med budskabet, at den tyske fører kom med hensigten at bekæmpe bolsjevismen; at den sovjetiske soldat vil være bedre tjent med at strække våben og kæmpe imod det bolsjevistiske system.

Strik-Strikfeldt beretter, at reetableringen af kirker gjorde et stort indtryk, hvor befolkningen kom og fik døbt deres børn. Han afhører en del af de russiske officerer, der overgiver sig, og disse tilbyder at sætte sine kræfter ind på tysk side. Som følge heraf cirkulerer han henvendelser til ledelsen i værnemagten med henblik på at anvende disse troppers assistance¹².

Han kommer til at afhøre Iosif Stalins søn, Jakob Djugasjvili, og adspurgt om krigen svarer denne, at han ikke kan se, hvordan den tyske hær kan vinde. Skulle de besætte hele landet? Strik-Strikfeldt spørger, hvordan det så ville stille sig, hvis det ville dreje sig om en russisk nationalregering, og svaret er, at det ville være noget, man burde frygte.¹³

Imidlertid skrider tingene som tidligere nævnt ikke helt frem, som det var planlagt, og ikke mindst om efteråret og vinteren begynder man i stadigt større grad at støtte sig til lokal assistance for at kunne klare sig. Man taler om *Hilfswillige*, eller *HiWis*. Det bliver på østfrontens bagland veletableret praksis at have lokal assistance, uden at det gøres til erklæret politik fra den politiske ledelse. Disse lokale arbejder som kokke, stifindere, mekanikere og andre former for støttepersonel, der enten aflønnes eller belønnes med kost.

4.2. Generalløjtnant A. A. Vlasov

Andrej Andrejevitj Vlasov blev født i Lomakino i 1901. Hans forældre var bønder, og han studerede på præsteskole, og derefter præsteseminariet – angiveligt som elev uden midler¹⁴. I 1918 begyndte han som studerende på Moskvas landbrugsinstitut, og i 1920 meldte han sig som frivillig i Den Røde Hær. Han blev hurtigt delingsleder og kæmpede imod hvide styrker på den sydlige front.

Fra 1922 får han stabsopgaver og militær undervisning, og i 1929 afslutter han "Vystrel"-kurserne for hærens højere kommando. Han blev medlem af kommunistpartiet i 1930 (se diskussionen af dette på s. 21). Efter at have været på kurser på Frunze-militærakademiet fra 1935 blev han regimentschef i 1937 og kort efter anfører for 99. skyttedivision ved Kiev.¹⁵ I 1940 får han et guldur og Leninordenen som anerkendelse af hans arbejde med at træne denne division.¹⁶

Vlasovs evner som hærfører kommenteres blandt andet i den senere generalsekretær Nikita

Kapitlet skrevet af M. M. Gorinov.

12 Strik-Strikfeldt, s.

13 Ovenstående, s. 26. Formuleringen er "*Das wäre eine gefährliche Konzeption!*", i den russiske autoriserede oversættelse: "*Это было бы опасно!*"

14 Thorwald, Jürgen: *Die Illusion. Rotarmisten in Hitlers Heeren*. Zürich, 1976. S. 107.

15 Vlasovs tidligere karriere kommenteres i korte træk i flere fremstillinger, såsom hos Andreyev, Strik-Strikfeldt o.a. For en mere uddybende biografi, se Sven Steenberg: *General Wlassow. Verräter oder Patriot?* Köln, 1968.

16 Andreyev, s. 22.

S. Khrusjtjovs selvbiografi, som i denne sammenhæng er interessant i en historisk optik, idét Khrusjtjov gentagne gange understreger, at hans relation til Vlasov er af professionel karakter og sanktioneret af Kreml. De to stifter bekendtskab med hinanden som følge af, at Vlasov overflyttes til Kievs forsvarsregion (*Киевский Особый Военный Округ, КОВО*). Det er tydeligt i biografien, at han udtaler sig positivt om Vlasov, men med en vis forsigtighed. Vlasov nævnes første gang i forbindelse med, at Khrusjtjov tager afsted kort efter invasionen for at inspicere situationen nær fronten. Det ser ud til, at situationen er mindre katastrofal, end han havde frygtet, og det er særligt 99. division, der udmærker sig. Herom kommenterer Khrusjtjov, at det fortjener en kommentar, at denne division op til krigen har været under kommando og træning af den Vlasov, der senere blev forræder og bedrog sit fædreland – og at denne var en meget begavet militær leder (*оказался очень способным командиром*).¹⁷

Khrusjtjov beretter også om, da Vlasov udnævnes til at stå i spidsen for den 37. armé. Der er flere kandidater til posten – generaler, der er overført til forsvarsregionen uden tropper – og Vlasov virker umiddelbart som den mest lovende kandidat. Khrusjtjov fortæller om, hvordan han kontakter Moskva for at få en klar tilkendegivelse af, at Vlasov er en mand, der kan stoles på. Han kommer til at tale med Malenkov, der ikke kan give ham noget klart svar og opfordrer ham til at tage beslutningen på egen hånd.¹⁸

Sammen med Kirponos, der sammen med Khrusjtjov har ansvaret for den sydvestlige front, tages beslutningen om at give Vlasov posten, og der fortælles om, hvordan de tager rundt på feltinspektioner, hvor Vlasov giver et indtryk af overblik og ro under beskydning.¹⁹

Vlasov bidrager da også til forsvaret af Kiev, hvor den 37. armé er den sidste, der afbryder forsvaret, og senere på året kaldes han på Stalins initiativ til Moskva for at tage del i byens forsvar. Her får han tildelt en mindre styrke, som han leder i forsvarets kontraangreb. Dette lykkes med stor succes, og han dekoreres med den Røde Fanes Orden og forfremmes til generalløjtnant. I den officielle udmelding fra SovInformBjuro beskrives og afbildes Vlasov sammen med de andre ledere, der har gjort en særlig indsats for at forsvare hovedstaden.²⁰ Catherine Andreyev kommenterer, at Vlasov bliver interviewet af udenlandske journalister – og at dette kan ses som en indikation på, hvor meget Vlasov var én, man ønskede at vise frem, og at man må have haft en meget stor tillid til ham. Han fremhæves som en apolitisk militærleder, der anlægger et strategisk syn på alle de temaer, han diskuterer.²¹

I marts 1942 udnævnes Vlasov til næstkommanderende for Volkhov-fronten. I januar er hærene tilknyttet denne front kaldt i angreb for at presse de tyske styrker tilbage fra Leningrad, men disse styrker er hverken vel udstyrede eller trænede, så det trækker i langdrag. Efter en kaotisk periode bliver ledelsen af 2. Stødmé trukket tilbage, og Vlasov bliver udpeget til at lede den.

Men kampagnen gik ikke i en lovende retning, ressourcer var utilstrækkelige og

17 Хрущев Никита С.: *Воспоминания*. Изд. Вагриус. Москва, 1997. S. 100.

18 Khrusjtjov, s. 108

19 Khrusjtjov, s. 111

20 Штеенберг, s. 29-30.

21 Andreyev, s. 23-24.

hovedkvarteret var ikke særligt lydhøre – og arméen led nederlag. Vlasov flakkede om i et stykke tid og blev endeligt taget til fange midt i juli 1942 – efter at være blevet forrådt af en landsbyleder på et sted, hvor han overnattede.

Han kommer under forhør af forskellige tyske officerer, og hér lader han det skinne igennem, at han er skeptisk overfor det sovjetiske samfunds ledelse. Han tilkendegiver, at Stalin-toppens måde at behandle borgerne ikke er acceptabel – hvilket noteres med interesse af en tysk propagandaafdeling, der modtager rapporten. Man har som tidligere nævnt bestræbt sig på at fremstille invasionen som noget positivt, så man fandt her en person, der kunne være frontfigur for en sådan kampagne.

4.3. En tanke opstår

Vlasov var i samtale med sine forhørere begyndt at udvikle tanken om, at man kan opfordre sovjetsoldater til at rejse sig til modstand – men, som han talrige gange understreger, kun såfremt det bliver en del af en russisk-sovjetisk bevægelse. Han peger på, at den russiske historie ikke rummer lejesoldater, men at en befrielsesbevægelse med et nationalt centrum vil kunne have en gennemslagskraft. Sammen med en medfange, oberst Bunjatjenko, udfærdiger han en henvendelse til den tyske overkommando med planer om at etablere en sådan struktur – hvilket underskrives ”Den russiske komité”, hvor han sammenfatter disse tanker. Den forbigås imidlertid i tavshed. Catherine Andreyev kommenterer, at hun har nærstuderet dokumentet – og udfra kommentarerne i margenerne, har modtageren været ret forundret over, hvad afsenderens intention egentlig er.

I 1942 overføres han til Amt Wehrmachtspropaganda i Berlin, og i januar året efter offentliggøres Smolensk-erklæringen, som underskrives af Vlasov og hans medarbejder V. F. Malysjkin. Marts samme år offentliggøres Vlasovs åbne brev (se bilag 1, s. 31) – og begge skrifter anklager Stalin og hans kreds for at være ansvarlige for folkets lidelser. Tyskland fremstilles ved samme lejlighed som det russiske folks håb og oplagte forbundsfælle, ikke mindst på grundlag af kulturfællesskabet. Vlasov tager på dette tidspunkt rundt til de besatte områder for at tale for samme sag, og det afstedkommer tusindvis af sovjetiske afhoppere.

I foråret 1943 begynder Vlasovs tyske samarbejdspartnere at blive skeptiske over hans selvstændige måde at udtale sig på – han udtaler blandt andet til en gruppe sovjetiske officerer, at han glæder sig til at kunne invitere dem på besøg i et befriet Sankt Petersborg, hvilket blev tolket som en storrussisk indstilling, og hvilket ikke helt passede med de tyske planer om Sovjetunionen som et tysk Lebensraum. Han bliver sat i husarrest og forhindres for en tid i politisk aktivitet.

På samme tidspunkt etableres propagandacentret i Dabendorf udenfor Berlin. Det koncentrerer sig om at udfærdige flyveblade og anden antisovjetisk agitation. Dabendorf bliver base for Vlasovs befrielsesbevægelse, og det er her, man lægger videre planer for en potentiel opbygning af et nyt Rusland, og hvordan befrielsehæren skal struktureres.

4.4. En start og en slutning

En række tyske nederlag bringer tanken om Vlasov frem igen i den tyske ledelse. I september 1944 mødes han med Heinrich Himmler – den samme Heinrich Himmler, som ikke ønsker nogen som helst national vækkelse blandt folkene i østen; denne tilkendegiver sin støtte af en formel etablering af en russisk ledelse og militære enheder. 14. november mødes man så i Prag og erklærer etableringen af KONR – *Комитет Освобождения Народов России*.

Men det er sent i krigens forløb, og det 3. rige er allerede presset. Det er i starten af 1945 lykkedes at udruste en division af KONR-VS – KONRs væbnede styrker – og begynde at udruste den næste. 1. division deltager i et modangreb på et sovjetisk brohoved ved Oder. Divisionschefen Bunjatjenko nægter følgende at parere ordre og tager divisionen med sydpå, hvor den 6.-7. maj deltager i forsvaret af Prag.

Efter den tyske kapitulation overgiver størstedelen af soldaterne sig til amerikanerne, der efter en tidligere indgået aftale med deres allierede sender dem til Sovjetunionen. Også Vlasov selv og hans nærmeste begav sig til den amerikanske sektor, men blev taget til fange af sovjetiske tropper på vejen 12. maj 1945.

2. august melder Pravda og Izvestija, at Vlasov og 11 andre forrædere var blevet dømt til døden og følgende henrettet.

5. En beretning om idealisme: Den russiske befrielsesbevægelse

5.1. Om udrensninger og indberetning

Af stor betydning for de sovjetiske soldaters – og for den sags skyld civilbefolkningens – moral var den måde, statens top ønskede at kontrollere befolkningens sindelag. Man havde således et stort overvågningsapparat for at holde øje med uønskede elementer, og særligt i hæren havde man kan man mærket det. Da krigen begyndte, var Den Røde hær som tidligere nævnt svækket, fordi man i 30'erne havde iværksat store udrensninger af de soldater, særligt officerer, der var levn fra kejsertiden – uagtet at disse så i øvrigt ofte havde kæmpet på de rødes side i borgerkrigen og derved håndgribeligt havde dokumenteret deres sympatier med det system, som de på denne måde havde bidraget til at skabe.

Følgerne af Tukhatjevskij-affæren havde affødt en usikker stemning i hæren, og denne blev skærpet ved udfærdigelsen af de to dekreter: *Приказ Ставки Верховного Главного Командования Красной Армии № 270: Об ответственности военнослужащих за сдачу в плен и оставление врагу оружия* fra 16. august 1941, hvori eksempler på gode og dårlige soldater fremhæves, det konkluderes, at desertører bør udryddes – og det befales, at de, der overgiver sig, er at regne for desertører og skal såvidt muligt skydes på stedet, og deres familier skal arresteres. Hvis soldater lod sig tage til fange, skulle deres familiers rationer inddrages, og de fangne skulle ved senere befrielse behandles på linie med landsforrædere.

Dertil *Приказ Народного Комиссара Обороны Союза ССР № 227* fra 28. juli 1942, bedre kendt under dens meget eksponerede slagord *Ни шагу назад*. Efter denne kommando skulle der oprettes straffegrupper, der helt bogstaveligt skulle gøre en ende på de soldater, der var indstillet på tilbagetog.²²

Disse var de hidtil skarpeste udfald fra den sovjetiske tops side med henblik på at udøve kontrol over soldaterne. Volkogonov ser dem som nødvendige: Omend krigen i sig selv er topmålet af voldsanvendelse, lykkedes det Stalin at gøre den endnu hårdere – men at det var takket være hans stil som hærfører med nogle strenge, men nødvendige beregninger såvel militært som politisk, at det lykkedes at rydde op i usikkerhed og manglende mod og fokus. Problemerne opstod oftest, fordi man på en række forskellige niveauer mistede kontrollen over tropperne – og dekret 227 & 270 tjente til at stabilisere situationen ved fronten.²³

Denne vurdering udtrykkes også af Petjenkin, der medgiver nødvendigheden af disse indgreb i disciplinens og organiseringens navn – omend han medgiver, at det giver taktiske begrænsninger i officerernes manøvredygtighed, at man rent fysisk ikke kunne trække sig

22 For dekreternes ordlyd, se for nr. 227: www.syntaktisk.dk/dok/roa-dok/prikaz_227.html samt for nr. 270: Se artiklen *Захаров В. В.: Сталинская "наука воевать": генерал А. А. Власов и трагедия 2-й Ударной. (Говорят архивные документы)* i kildesamlingen: Ожогов А. В. (отв. редактор): *Материалы по истории русского освободительного движения*. Выпуск 4. Москва, 1999. S. 41-44.

23 Волкогонов Дмитрий А.: *Семь Вождей. Книга 1*. Москва, 1999. S. 217-18

tilbage, selv midlertidigt. Petjenkin ser i øvrigt straffebataljonerne som af så lille skala, at de ikke i større stil kan have påvirket krigens gang.²⁴

Bemærkelsesværdigt i denne fremstilling af situationen er, at man ikke forholder sig til moralen hos tropperne. Og det er netop det, A. A. Vlasov refererer til i det åbne brev, da han beretter om sin hjemvenden efter udstationeringen i Kina. Han ser, hvordan den røde hær er blevet en krøbling på Stalins bud – mange tusind officerer, helt op til marskalkniveau, er blevet arresteret og skudt eller sat i fangelejre. Terroren har spredt sig, og ikke kun i hæren, men også i befolkningen, fordi der ikke er en eneste familie, der ikke har været underlagt dette. Så hæren var svækket, og befolkningen så med bekymring på fremtiden og den krig, som Stalin har påbegyndt.²⁵

Som Dallin & Mavrogordato meget præcist formulerer det, så er der en pris for sikkerhed på et fundament af terror – og det er at skabe et stort potentiale for støtte til en oppositionsbevægelse, hvis særlige omstændigheder pludseligt giver mulighed for organisering af en sådan bevægelse. Og netop den store fædrelandskrig giver mulighed for en sådan udvikling, idét millionvis af sovjetiske soldater bliver krigsfanger i tyske lejre og kommer til at befinde sig i tyskbesatte områder. At desertere bliver således et reelt alternativ til livet under sovjetmagten.²⁶

Hos Strik-Strikfeldt fremgår det løbende igennem værket, at bekymringen for repressalier var til stede i de sovjetiske soldaters bevidsthed og har uden tvivl haft stor vægt i deres senere vurdering af deres muligheder – idét hjemlandet ikke længere var en mulighed.

5.2. Vlasovs beslutning

Catherine Andreyev, der som en af konklusionerne på sin doktorafhandling reelt ser Vlasov som en idealist²⁷, ser det som sandsynligt, at den synsvinkel, der blandt andet kommer til udtryk i det åbne brev, blev udkrystalliseret i den tid, hvor 2. Stødmåske var blevet udraderet, og hvor han var på flugt. Det må have stået klart for ham, at han grundet sit nederlag måtte stå til en straf, sandsynligvis henrettelse, hvis han ville vende tilbage til de sovjetiske tropper. Hvor han ikke havde tilkendegivet politisk stillingtagen tidligere, måtte han i denne situation gøre sig nogle tanker om det system, han kæmpede under.²⁸

Jürgen Thorwald kommer med et tilsvarende rationale, hvor han også fremhæver den personlige vinkel med udrensningen af Vlasovs svigerforældre, fordi de blev stemplet som kulakker, og det større perspektiv i, at Stalin – trods propagandaens fokus på ideologiens betydning – ikke havde haft skrupler over at alliere sig med Adolf Hitler, og nu på samme

24 В. П. Дмитренко (отв. ред.): *История России. XX век*. Москва, 1998. С. 449-50 (kapitlet skrevet af A. A. Petjenkin).

25 Se bilag 1, s. 31

26 Alexander Dallin & Ralph S. Mavrogordato: *The Soviet Reaction to Vlasov*. World Politics, Vol. 8, No. 3 (April 1956), s. 307.

27 Andreyev, Catherine: *Vlasov and the Russian Liberation Movement. Soviet reality and emigré theories*. Cambridge, 1987.

28 Andreyev, s. 37.

måde bejlede til de allierede.²⁹

Sven Steenberg gør sig nogle tilsvarende tanker om perioden op til nederlaget, hvor generalen arbejder på at få trukket tropper ud af omringning – og hvor ressourcerne er ved at slippe op, men hvor der i rigt mål er tid til eftertanke. Steenberg beretter på meget personlig vis, hvordan Vlasov i denne tid bestræber sig på at klarlægge nogle ting, som det ikke tidligere var muligt at tænke til ende. Hans tjeneste, hans profession og hans karriere har været hans liv, og det bliver nu tiden til at gøre status. Nogle ting bliver tydelige for ham, som han tidligere har forsøgt at frigøre sig fra – ledelsens fejl og vilkårlighed, terroren, at man uden formål har ofret tusinder og atter tusinder ved Kiev og nu ved Volkhov-fronten. Og nu var der ingen udvej for ham. Han kunne skyde sig, men hvem ville han ofre sig for – for Stalin?³⁰

²⁹ Thorwald, s. 109.

³⁰ Свен Штеенберг: *Генерал Власов*. Москва, 2005. S. 36-37.

6. En beretning om landsforrædere: Den kritiske vinkel

De, der sluttede sig til de tyske styrker, blev – som det er naturligt i en krigssituation – stemplet som landsforrædere. Men i dette tilfælde har de også haft en særlig betydning, fordi det satte spørgsmålstegn ved hele sovjetstatens forudsætning, nemlig at staten var et maskineri baseret på lighed – med de enkelte borgere som statens velvillige tandhjul. Selv uden at gå i dybden med motiverne var blot selve omfanget af forræderiet med til at sætte nogle alvorlige spørgsmålstegn ved systemet. At det drejede sig om en dekoreret krigshelt, et alment kendt ansigt, der kom til at være frontfigur for bevægelsen, var også med til at understrege nødvendigheden af at iværksætte modtræk.

6.1. Idealisten Vlasov: En lidet realistisk tolkning

Man kan fornemme tabuiseringen af spørgsmålet, idét man kigger på kildernes oprindelse og datering. Man vil se, at næsten al diskussion om emnet er udkommet udenfor USSRs grænser eller efter, at denne hørte op med at eksistere. Den mest aktive åbne debattering af motiverne i den russiske befrielsesbevægelse efter krigen fandt således sted hos de emigrant-mensjevikker, der kom til orde i New York-avisen *Novoe Russkoe Slovo* og emigrant-tidsskriftet *Sotsialistitjeskij Vestnik*.³¹

En af disse var Boris Dvinov, som var meget spektisk over at anlægge en idealistisk vinkel på såvel bevægelsen som på Vlasov selv. I hans bog *Власовское Движение в свете документов*, der er halvt kildesamling, halvt analytisk debatindlæg, fremfører han blandt andet Heinrich Himmlers memorandum *Einige Gedanken über die Behandlung der Fremdvölkischen im Osten*³². Heri formulerer Himmler tanker om, hvordan de slaviske folk er unødvendige i det tyske Lebensraum til noget som helst andet end som arbejdskraft, hvorfor der ikke er nogen grund til at uddanne dem til at læse, skrive og tælle udover det direkte i arbejdet anvendelige, og det i øvrigt kan være hensigtsmæssigt at deportere den mængde af urene folkeslag, der er til overs efter en planlagt hungersnød, til Afrika. Desuden lægges der her netop vægt på, at det ligeledes vil være hensigtsmæssigt at arbejde i retning af opsplnitning og satse på at opmuntre de mindre sovjetiske nationer til selvstændighed, således at de ikke vil indgå i den fælles Sovjetunion. Dvinov fremdrager dette som ekstra vægt til spørgsmålet om, hvordan nogen kunne mene, at der var en chance for en autonom russisk ledelse efter det stalinistisk-bolsjevistiske system. Hans synspunkt er klart: Der har ikke på noget tidspunkt under krigen været tale om to politiske linier. Der har altid kun været én politik, hvortil der har været to taktikker, og denne politik har været Lebensraum.³³

31 Andreyev, s. 4

32 Б. ДВИНОВ: *Власовское движение в свете документов (с приложением секретных документов)*. New York, 1950. S. 73. Originaltitlen på Himmlers essay er: *Einige Gedanken über die Behandlung der Fremdvölkischen im Osten* og kan findes i Kühnl, Reinhard: *Der deutsche Faschismus in Quellen und Dokumenten*. 3. Auflage, Köln 1978.

33 Dvinov, s. 67.

Han underbygger dette med, at Vlasov først blev trukket aktivt frem, da krigslykken vendte. Han påpeger, hvordan forskellige grupper hævder at være bevægelsens arvtagere (bemærk, at bogen er skrevet i 1950), men at der er meget store forskelle i deres syn på, hvad Vlasov-bevægelsens intention for Rusland var: Et monarki, en demokratisk republik med mere. Han finder det naturligt, at grupperne fremdrager få centrale dokumenter, fortrinsvis Prag-manifestet, og tolker dem efter egen dagsorden – ganske enkelt af den grund, at der ikke eksisterede et ideologisk grundlag udover det, som Göbbels og Himmler fik tømret sammen til egen fordel.

Han konkluderer, at det fra start til slut ikke har været andet end et uansvarligt og uklogt eventyr fra den ene side og et velgennemtænkt propagandatræk fra den anden. Hvad angår Vlasov har hans principløshed budt ham at forsøge at skifte kurs – eller, mere præcist, forlade det skib, der er ved at gå til bunds, til et bedre.³⁴

En tilsvarende vinkel på det kommer fra V. V. Malinovskij med en artikel, der er trykt som et brev til redaktionen på *Voprosy Istorii*.³⁵

Han påpeger historikeres fristelse til at drage ikke-analoge paralleller, såsom til Lenins frie rejse gennem Tyskland under 1. verdenskrig, der lagde op til, at bolsjevikkerne senere blev anklaget for spionage og samvirke med Tyskland. Desuden om A. D. Sakharovs støtte til USA under den kolde krig. Tendensen til at drage disse misforståede paralleller tilskriver han manglen på reelle historiske kilder.

Fra tysk side er der kun optegnelser vedrørende de soldater, der konkret gik i krigstjeneste, og ikke om det samvirke, der foregik i det besatte Sovjetunionen.

Han anfører tal fra den tyske administration, tal, han har modtaget fra en B. A. Sjlischer, der angiveligt har haft adgang til dem som tolk. Disse tal angiver, at der tjente et antal i størrelsesordenen 600.000 i de tyske væbnede styrker, som var af "østlige folk" (восточных народов) – heraf 310.000 russere (det er ikke klart, hvorvidt det er en etnisk betegnelse eller indikation på, at de kommer fra RSFSR).

Det er værd at fremhæve, at Malinovskij bemærker, at kollaborationismen i de områder, der var sent indlemmet i USSR, var af mere national/nationalistisk karakter. Eksemplet er Pribaltika og det vestlige Ukraine og disses ambitioner om selvstændighed, ikke mindst fordi der var en kritisk indstilling til USSR efter erobringerne som følge af Molotov-Ribbentrop-pagten.

Som kontrast hertil anføres, at de sovjetborgere, der kom fra det ældre USSR (в коренных районах), i højere grad var af de forurettede (обыкновенные): NEP-folk, kulakfamilie og "asociale elementer", altså folk, der var dømt for en forbrydelse i det sovjetiske system. Endelig fremdrages det helt grundlæggende motiv, at det kunne være spørgsmål om liv eller død, om man sluttede sig til eller assisterede besættelsesstyrken. Det kunne være spørgsmålet om at hjælpe værnemagten – eller sulte ihjel eller se sig selv og sin familie truet

³⁴ Dvinov, s. 69-70.

³⁵ В. В. Малиновский: *Кто он, русский коллаборационист: Предатель или герой?* Вопросы Истории 11-12/96. S. 164-166.

på livet med vold.³⁶

I diskussionen om de krigsfanger, der blev taget af tyskerne, forholder Malinovskij sig skeptisk i forhold til påstanden (en anelse upræcist angivet med formuleringen “утверждение некоторых литераторов и журналистов”) om, at de lod sig tage til fange i massevis af ideologiske grunde, at de ikke ønskede at beskytte et totalitært regime. Det understreges, at de store tilfangetagelser kan spores direkte til nederlag i slag som følge af ledelsens militære inkompetence, hvorved der i hvert fald er en konkret årsag til overgivelsen og de følgende krigsfangenskaber.

Den Russiske Befrielseshær (Malinovskij anvender udtrykket ROA) beskrives som noget naive – han fremstiller nærmest stiliseret i en ironisk tone, hvordan gruppen angiveligt havde en intention om at samarbejde med Nazityskland – uden dog at blive en del af det; med Tysklands hjælp omringe det forhadte stalinistiske regime, opdne den Røde Hær til modstand og således omstyrte regimet og derefter klare alle tingene selv.

Af denne grund beskriver forfattere ham som et godt menneske og en helt med en tragisk skæbne, men Malinovskij finder denne plan urealistisk (Этот план выглядит [...] авантюрным), at den snarere har karakter af et røgslør for at dække over ønsket om at samarbejde med fjenden; at en erfaren militær leder som Vlasov ikke ville kaste sig ud i noget så halsløst, og at hans publikationer udelukkende har propaganda som formål. Dette også fordi Hitler havde understreget, at han ikke havde noget ønske om at gentage fadæsen med de polske legioner fra første verdenskrig, samt at han havde brug for russiske arbejdere, ikke russiske soldater.

Et interessant spørgsmål, som Malinovskij stiller sig selv og læseren, er hvorfor Vlasov, givet hans påståede modstand mod regimet, ikke lod sig tage til fange under belejringen af Kiev i 1941 eller forsvaret af Moskva, som han modtog Stalins personlige tak for. Endelig gemte han sig i lang tid efter den 2. stødarmés fald i 1942, hvor han ellers havde rig mulighed for at overgive sig til besættelsesmagten.

I de eksisterende sovjetiske kilder om samarbejdet mellem den sovjetiske befolkning og den tyske besættelsesmagt – dér benævnt “kollaborationisme” – har man ønsket at understrege det begrænsede omfang af en sådan tendens. Je. F. Krin'ko bemærker, at man i høj grad har brugt begrebet *коллорационисты* snarere end *коллорационизм*, altså har understreget dem som enkeltpersoner snarere end en samlet bevægelse. I samme kontekst har man også peget på motiverne for deres handlinger som værende af rent subjektiv karakter, altså at de er fremkaldt af angst, opportuniste eller had til sovjetmagten, fordi den fratog dem deres velstand og privilegier – altså det, som man på det tidspunkt ville kalde kulakker. Også det nationalistiske motiv tages meget op, hvilket synes naturligt givet de nationale bevægelser, der blev knyttet til den tyske værnemagt – ikke mindst kosakformationerne, hvis alliance flere instanser i nazitoppen bejlede til.³⁷ Endelig var der som led i krigsplanlægningen en første

³⁶ Dette har været et centralt kritikpunkt fra den sovjetiske propaganda, særligt med hensyn til rekrutteringen i de tyske krigsfangelejre, i forhold til den “officielle” ideologiske linie i Vlasov-gruppen, der fremhævede deltagelsens frivillige karakter.

³⁷ Сергей Чувев: *Власовцы – пасынки Третьего Рейха*. Moskva, 2006. S. 327ff.

rekrutteringsbølge tidligt i krigen, hvor man – særligt i Frankrig – optog hvide emigranter til krigstjeneste i værnemagten. Disse præsterede ganske udmærket i starten og blev også dekorerede for deres indsats, men de begyndte med tiden at blive desillusionerede og blev til sidst sendt hjem med ordrer om ikke at bære deres ordener. Dette er endnu et upåagtet kapitel, der fortjener mere opmærksomhed, end det har fået, men som det desværre ikke er muligt at belyse yderligere her; blot skal det siges, at særligt denne gruppe har affødt den hyppige anvendelse af begrebet *буржуазные националисты*.³⁸

6.2. Retssagen mod KONRs top

En officiel fortolkning af motiverne hos befrielsesbevægelsens top kan man se fra den retssag, der fandt sted i 1946. A. V. Tisjkov har skrevet en artikel, der sammenfatter processen – og i øvrigt også demonstrerer ovenstående med sin behandling af enkeltpersonerne i Vlasovs inderkreds udfra en psykologisk indfaldsvinkel.³⁹

De centrale punkter i anklageskriftet var som følger: 1) overgang til fjendens side, 2) forræderi og videregivelse af militære hemmeligheder, 3) etablering af antisovjetiske organisationer

Vlasovs indlemmelse i kommunistpartiet kommer ganske sent, nemlig først i 1930 - hvilket er en mistænkeliggørende faktor i rettens optik, særligt sammenholdt med hans tid på præsteseminariet før revolutionen. Det forklares som værende betinget af ønsket om at avancere i hæren, og uden reel sympati for partiet. Vlasov imødegår selv dette anklagepunkt ved et henviser til, at hans svigerfamilie blev udrenset som kulakker, og at dette har været årsag til skepsis fra partiets side.

I forhøret erklærer Vlasov sig skyldig i anklagerne.

Beretningen lægger altså an til en rent personlig motivation, der kan beskrives som antisovjetisk sindelag.

En endnu mere personorienteret vinkling er Katusev og Oppokovs skildring af de enkelte personer, som var de anklagede i retssagen. Man får en anelse om, hvor det bærer henad, når man ser titlen *Иуды* og bemærker, at man til illustration af disse personer har valgt at anvende de lidet flatterende billeder, der er blevet taget ved deres tilfangetagelse.

Forfatterne lægger ligesom ovenstående ud med at oprulle anklageskriftet. De sætter spørgsmålstejn ved anklageskriftets formulering om, at de er *антисоветски настроенные* – og bemærker, at det måske ville være nemmere at forholde sig til, havde det været tilfældet; imidlertid konkluderer de, at Vlasov og hans nærmeste kreds ikke var forkæmpere for et ideal – at der var ligeså meget idealisme i dem, som der var at finde i en drage, der vender og drejer sig for vinden.⁴⁰

38 E. Ф. Кринько: *Коллаборационизм в СССР в годы Великой Отечественной Войны и его изучение в российской историографии*. Вопросы Истории 11/2004. S. 154.

39 Тишков А. В.: *Предатель перед советским судом*. Советское Государство и Право 2/1973. Изд. АНСССР. Moskva. S. 89-98.

40 Катусев А. Ф. & Оппок В. Г.: *Иуды (Власовцы на службе у фашизма)*. Военно-Исторический Журнал 6/1990. s. 70.

Ovenpå denne klare tolkning tilføjes, at bevægelsens ledelses evne til at ændre fremtoning – også i bogstavelig forstand, først med et skift til tysk uniform og derefter på vej til den amerikanske og engelske sektor for at iføre sig en ny – gør gruppen fortjent til betegnelsen *Иуды-хамелеоны*.

Som argument for, at det drejer sig om opportunister fremføres eksempelvis, at både Vlasov og Sjatov bar deres sovjetiske partibøger på sig til det sidste. At Vlasov ved sin tilfangetagelse var i besiddelse af et ganske stort beløb og genstande af guld, leder frem til artiklens titel som et billede på mænd, der har solgt sig selv til fjenden. Forfatterne taler blandt andet om psykologien med begreber i stil med *продажный характер Власова*.

Sjatov fremhæves som én, der er blevet fornærmet personligt, dette ved en konfrontation med marskal Kulik. Sidstnævnte havde været utilfreds med Sjatovs præstationer og havde på et møde som følge heraf sat en pistol for panden på Sjatov. Denne havde protesteret, hvorefter Kulik havde ladet sig nøje med at slå ham et par gange i ansigtet – foran de andre lokale ansvarlige for forsvaret.

Katusev og Oppokov anerkender, at at Sjatov blev udsat for en svær situation og ganske rigtigt var forurettet, men at dette ikke retfærdiggør det forræderi, der følgende fandt sted. Som de spørger: *Stod de to ting mål med hinanden?*

En anden beretning om personlig forurettigelse er sagen om Mal'tsev, der i 1938 blev arresteret af NKVD, løsladt igen ved krigens udbrud og overladt ledelsen af Aeroflot-sanatoriet i Jalta.

Hans frustration var således delt i to: Dels forurettigelsen og frygten i forbindelse med arrestationen, dels hans udpegning til en post, der var af meget begrænset betydning, sammenholdt med "vægten" af hans tidligere poster – og betragteligt under det niveau, hvor han så sig selv. Han havde blandt andet tidligere været ansvarlig for luftvåbenet i den sibirske okrug, hvilket var årsagen til, at han senere fik ansvaret for KONRs luftstyrker.

Beretningen lægger altså op til en motivation, der kan kaldes helt personlige motiver samt selvbevarelse.

7. Pro et contra: Fortalere og kritikeres argumenter

I det følgende kapitel vil en række af de fremsatte argumenter tages op og stilles imod hinanden til diskussion. Det rundes af med en skarp præsentation af to fortolkningsvinkler og disses modsætningsforhold.

7.1. Ideologiens vægt i den tyske krigsførelse

Vlasovs person står som et symbol på bevægelsen på flere måder. Han har stået som frontfigur for bevægelsen og har haft så stor symbolværdi, at hans navn er blevet et synonym dertil med begrebet *vlsovtsy*. Samtidig er han på et mere psykologisk plan indbegrebet af bevægelsen, fordi han blev kastet ud i en ekstremt situation, som han navigerede, og følgende arbejdede sig i en bestemt retning – men med et mål, som fortsat kan diskuteres, og som man kan spørge sig om, hvorvidt han selv var bevidst om. I sin retssag siger Vlasov, at da bevægelsen efter etableringen af KONR først var kommet på vej, var der ikke nogen vej tilbage. Men der var gået lang tid inden da, hvor han havde spillet en aktiv rolle i rekruttering og som navn i en propagandaproduktion, hvor han med hensyn til sidstnævnte i hvert fald for en dels vedkommende selv stod inde for det. Så et af de centrale spørgsmål er i sagens natur: Troede A. A. Vlasov på muligheden for, at det erklærede mål kunne gå i opfyldelse, at det var et endemål, man kunne nå frem til?

Kritikere ser det – som nævnt i foregående kapitel – som uforståeligt, hvis Vlasov og hans rådgivere kunne være blinde for 2 fundamentale dele af nationalsocialismen: Kampen for Lebensraum og racerenhedstankegangen, der definerede de slaviske folkeslag som Untermenschen; at det var ekstremt usandsynligt, at Nazitysklands ledelse kunne se udover de grundlæggende principper, udover ud fra et taktisk hensyn, hvor ethvert middel til at svække den sovjetiske krigsførelse var en gave, man skulle tage imod – à propos den meget rammende titel på et kapitel hos Jürgen Thorwald om tilfangetagelsen af Vlasov og om hans forhør, hvor han tilkendegiver skepsis overfor det stalinistiske system: *Wlassow oder das Große Geschenk*.⁴¹

Andreyev påpeger, at hvis man kigger på progressionen i de formuleringer, man finder i henvendelsen til den tyske hærledelse, Smolensk-manifestet, det åbne brev, Prag-manifestet og forskellige publicerede taler og artikler, så ser man en overgang fra en blindhed for det nazistiske systems mekanismer og anvendelsen af sovjetisk terminologi til en måde at formulere sig, så budskabet var klart, men så det samtidig var spiseligt for den tyske ledelse, som man skulle stå til ansvar for, når man handlede. Dette ikke mindst også tydeligt i den tyske kritik af bladene *Zarja* og *Dobrovolets*, der blev uddelt i fangelejrene og i de russiske enheder i værnemagten, hvor der manglede ideologisk indhold eksempelvis i forhold til jødespørgsmålet; et kritikpunkt som blev løst af den ansvarlige for bladene, Miletij Zykov, der

⁴¹ Thorwald, s. 103.

kommenteres som smidig med hensyn til den slags problemstillinger, og måske af denne grund omtales som værende på gruppens venstrefløj.⁴²

Så alt i alt er der grundlag for at antage, at Vlasov og hans gruppe ikke havde fuld indsigt i vægten af det ideologiske aspekt hos den tyske ledelse. Dette ikke mindst fordi deres første samtalekontakt med personer i den tyske værnemagt var de baltiske tyskere, der tjente som tolke og forhørsmedarbejdere, og som ifølge Wilfried Strik-Strikfeldt ofte ikke var enige i den tyske partilinie.⁴³ Man kan således forestille sig, at der ikke var den samme trang til at lægge linien synligt frem, som det ville have været tilfældet andetsteds i værnemagten. De sovjetiske officerer, der blev ledere af propagandagruppen i Dabendorf og senere KONR, har sandsynligvis også taget den sovjetiske anti-nazistiske påvirkning med et gran salt, så argumentet fra kilderne nævnt i foregående kapitel om, at kendskabet var tilgængeligt i det sovjetiske samfund, kan siges at have mindre vægt.

7.2. Vlasov på toppen – af kransekagen

Et spørgsmål, der også har betydning for vurderingen af bevægelsens motiver, og som kan behandles fra flere vinkler, drejer sig om, hvorvidt Andrej Andrejevitch reelt havde nogen indflydelse på den måde, tingene skred frem. Catherine Andreyev påpeger en stor afhængighed af den tyske ledelses instruktioner for, hvordan han skulle opføre sig, og hvilke retningslinier, der kunne vælges.

Den komplekse række af begivenheder, som det uden tvivl har været at få en militær gruppe bestående af tidligere krigsfanger accepteret – endog til at blive sendt hjem igen med våben i hånd – har af naturlige grunde været ensbetydende med skiftende alliancer, som igen har betydet skiftende grader af afhængighed. Dette har været dikteret af krigens ydre magtkonjunkturer, altså situationen ved fronterne, og af de indre magtkonjunkturer, altså fremtrædende personer i nazitoppen, hvor fortalere og skeptikere har haft skiftende indflydelse undervejs som krigen skrider frem.

De sovjetiske militærhistorikere Katusjev og Oppokov taler om Vlasov som værende én, der lod sig diktere hele politikken, så længe hans eget skind var intakt. Tisjkov konkluderer, at den russiske komité er en fiktion, og at ROA i praksis er en enhed i værnemagten, hverken mere eller mindre – han tolker værdien af bevægelsen som et propagandaformål og skolen i Dabendorf som af betydning alene for værnemagtens indsats for at påvirke krigsfangerne til enten passivitet eller til at være positivt stemt overfor deres fangevogtere.⁴⁴

Til gengæld anerkender han, at Vlasov med tiden og ved etableringen af KONR – som ses som en respons på Tysklands mangel på bemanning (*Германия остро нуждалась в людских ресурсах*) går fra at være marionet til at være anerkendt – som landsforræder: Hvor han tidligere blot

42 Zykov antages af flere for at have arbejdet med journalistik før krigen, men hans virkelige identitet er ukendt og grobund for en række overordentligt farverige spekulationer. Se evt. A. Артемов: *Тайны Милетия Зыкова*. Посев. 3, 1997. S. 44-48 samt Andreyev, s. 107-13.

43 Strik-Strikfeldt, s. 17, 23-24.

44 Тишков А. В.: Предатель перед советским судом. Советское Государство и Право 2/1973. Изд. АН СССР. Москва. S. 89-98.

havde været en marionet, som det var pålagt kaptajn Strikfeldt at dirigere, havde den tyske ledelse nu anerkendt Vlasov som leder (*вождь*) af den russiske befrielsesbevægelse.⁴⁵

Aleksander S. Kazantsev sætter sig helt ud over idealist kontra medløber-diskussionen ved at erklære, at det er helt forkert at se Vlasov som frontfigur for noget, der i virkeligheden er en bevægelse med dybere rødder i russisk tradition – at beskrive den russiske befrielsesbevægelse som "Vlasov-bevægelsen" (det ofte gentagne begreb *Власовское Движение*) er i grundlæggende ukorrekt og politisk ubevidst; at det ikke er Vlasov, der har skabt den russiske antibolsjevisme, men den russiske antibolsjevisme, der har affødt Vlasov.⁴⁶

I dette henseende taler Kazantsev samtidig som repræsentant for bevægelsen NTS, *Национально-Трудовой Союз*. Bevægelsen var primært udgjort af efterkommere af hvide emigranter efter revolutionerne i 1917. Gruppen var fokuseret på Rusland, men sympatiserede, særligt markant under krigen, med de vestlige demokratier snarere end Nazityskland og Sovjetunionen. NTS' ideal for en samfundsopbygning var et parlament med to kamre, ét med valgte professionelle politikere og et med repræsentater for en række erhverv – ingeniører, læger, forfattere o.a.⁴⁷

Kazantsev ser også ud fra dette fokus Vlasovs betydning som værende på et mere subtilt plan – han henviser for eksempel til de flyveblade, som Vlasov og hans nærmeste kreds selv havde været med til at udfærdige – som netop ikke opfordrer de sovjetiske soldater til at overgive sig til værnemagten, men at holde et fast greb om deres våben og huske, at den primære fjende sidder i Kreml. Denne vurdering af propaganden deles i øvrigt af Sigismund Diczbalis, som fik disse ark i hånden – han beskriver de tyske flyveblade, der var udfærdiget af de tyske propagandaafdelinger, som på én gang komiske og frastødende, fordi de var skrevet på primitivt russisk og gennemsigtige i deres intention.⁴⁸

En lignende konklusion drages af Solzjenitsyn i hans værk *Gulag-arkhipelag* – han fortæller, at flyvebladene om ROAs etablering var skrevet på dårligt russisk og havde en fremmed stemning der var tydeligt tysk og ikke egentlig syntes at fokusere på det, som de berettede om.⁴⁹

Det kan altså ud fra seneste afsnit konkluderes, at den tyske propaganda ikke var overbevisende, og at ikke bare Vlasovs person som symbol, men også hans og hans stabs personlige præg og forståelse for den sovjetiske soldats situation havde særlig betydning. Dette lægger sig også op ad hans egen vurdering af, hvad der skal til, for at en sovjetisk soldat vil være indstillet på at skifte side (se side 13).

45 Ovenstående, s. 93.

46 Казанцев А. С.: Третья Сила. История одной попытки. Изд. Посев, 1974. S. 151.

47 For yderligere om NTS, se Levitsky, Sergey: *The Ideology of NTS*. Russian Review, Vol. 31, No. 4. Oct. 1972. S. 398-405.

48 Dette kommenteret som del af privat korrespondance.

49 Solzhenitsyn, Aleksandr I.: *The Gulag Archipelago*. Harper & Row, 1974. S. 253.

Solzjenitsyn siger formentlig dette på grundlag af, at flyvebladene lægger meget vægt på opfordringen til læseren om at skifte side.

7.3. Et nationalt spørgsmål

En del af den sovjetiske diskussion har også været spørgsmålet om, hvorvidt bevægelsen tjente en nationalistisk strømning, en storrussisk ambition. Dette ikke mindst, fordi Vlasov i starten meget fremdrager Rusland og russisk historie. At dette bliver undervejs, vil det være oplagt at tilskrive nazisternes bekymring over en russisk national strømning, som Heinrich Himmler kommenterer i sit essay om hans visioner for østfolkene. Han retter opmærksomheden imod, at man skal bestræbe sig på i så stort omfang som muligt opmuntre og pleje de mindre folkeslag. Dette fordi det ikke er i den tyske interesse, at disse folk finder sammen, og jo mere fragmenteret man kan bevare relationerne imellem dem, jo bedre. Samtidig skal indsatsen rettes således, at disse enkelte befolkninger ikke når et fællesskab og en størrelse, der kan afføde et fokus på national kultur og en kollektiv nationalbevidsthed – også en splittelse i de enkelte minoriteter vil være at foretrække.

Vlasovs gradvist faldende fremhævelse af det russisk nationale kan altså ligeså vel tilskrives et praktisk politisk hensyn – pragmatisme. Catherine Andreyev beskriver også NTS som værende aktive i det skjulte og formelt opløste af samme grund.

Imidlertid bliver andre grupper fremhævet som havende en nationalbevidst agenda. Pribaltika-landene kom inden krigen fra en kort tid med selvstændighed, og de ukrainske tanker om selvbestemmelse var også blevet stimuleret af hungersnøden i 30'erne og kollektiviseringen af landbruget, hvoraf en stor del var at finde i Ukraine (se s. 19 for en kommentar til den sociale og demografiske fordeling).

Kosakkernes situation i denne sammenhæng er interessant, fordi de også kommer til at spille en rolle i spillet om, hvilken af de tyske institutioner der kommer til at have den største indflydelse på østpolitikken. Flere instanser bejler til samarbejde med kosakkerne – på basis af forskellige fraktioner; nogle samarbejder med KONR, hvor andre – *КНОД, Казачье Национально-Освободительное Движение* – allierer sig med Alfred Rosenberg, der lover dem deres eget område i fremtiden. Forholdet til kosakkerne har også en særlig karakter, idét enkelte grupper havde været forbundet med de hvide styrker under den russiske borgerkrig og var blevet støttet af Tyskland deri. Kosakkerne bliver således i 1942 officielt anerkendt som Tysklands allierede, og de er gennem krigen repræsenteret igennem et officielt kontor i værnemagten.

7.4. Det erklærede fundament for den russiske befrielsesbevægelse

En stor gruppe sovjetiske soldater ønsker at kæmpe for, at Rusland eller Sovjetunionens lande kunne blive fri for det eksisterende system med Stalin i spidsen.

Man så en mulighed for dette ved den tyske invasion. Der blev ved invasionen nedkastet tyske flyveblade, hvor man opfordrede sovjetiske soldater til at nedlægge våben. Den sovjetiske ledelse forsøgte at vende ved at male et fjendebillede af dem, der kort tid tidligere var

allierede; og eftersom man var vant til at læse mellem linier i den officielle fremstilling, har dette skræmmebillede ikke haft specielt stor effekt. Desuden havde en del af de sovjetiske soldater haft kontakt med Tyskland og dets befolkning i den første store krig og kunne ikke få det officielle billede til at passe med deres eget. Samtidig har denne alliance, der løb af sporet, affødt en alliance med blandt andet de tidligere (og senere) ærkefjender Storbritannien og USA og dermed styrket følelsen af, at Sovjetledelsens prioriteringer reelt ikke var, hvad de officielt var.

Man har altså følgende ønsket at alliere sig med den tyske stat. Dette fordi man ikke kunne forestille sig, at det kunne være den tyske stats intention at erobre hele Sovjetunionen, med dennes massive omfang – for ikke at nævne de erfaringer, som Napoleon gjorde sig. Ergo måtte det være i Nazitysklands interesse at have en samarbejdsgruppe, der var interesseret i, at man lavede en alliance, hvor Sovjetunionen eller Rusland – alt efter hvilken gruppe i befrielsesbevægelsen man konsulterer – skulle eksistere som en demokratisk republik (eller, som nogle foreslog, igen et monarki), der ville støtte Tyskland og være en økonomisk og militær allieret.

Tyskland blev set som et positivt billede, fordi det var en del af et traditionelt europæisk kulturfællesskab, som man havde fælles rødder med, og ikke mindst et kristent land, der var villigt til at lægge vægt på dette.

Som frontfigur fik man generalløjtnant Vlasov, en dekoreret krigshelt af ulastelig karakter, som havde tjent sig op i rækkerne, og som understregede det positive ved det gamle og det nye system, men som samtidig pegede på nogle ting i det nye system, der ikke var acceptable – og som var et bedrag i forhold til, hvad de gav sig ud for.

Den tyske værnemagt var lydhør overfor idéen, men trak den fulde udnyttelse i langdrag på grund af ledelsens skepsis af principielle årsager. Man tillod Vlasov at rejse rundt i de besatte områder og i krigsfangelejrene, hvor han talte for sagen – hvilket vandt stor genklang, og de russiske og sovjetiske tropper, der allerede var aktive i værnemagten, omend ikke samlet i en fælles koordineret styrke, benyttede sig af ROA-mærkerne, idét de følte sig som del af en fælles identitet – af en befrielsehær.

7.5. Den sovjetiske tolkning

En mindre gruppe sovjetborgere har samarbejdet med den tyske værnemagt. Dette drejede sig enten om krigsfanger eller soldater og civile, der skiftede side.

Krigsfangerne var på forhånd udfra den sovjetiske definition afskrevet som landsforrædere, idét det drejede sig om mennesker, der ikke var indstillede på at yde en indsats for at forsvare deres land, og som havde ladet sig omringe og taget en nem udvej. At de så senere lod sig rekruttere til aktiv tjeneste, kunne ses som en understregning af deres svaghed: At de lod sig true til det med vold, eller at de lod sig bestikke med løn, brød og relativ frihed.

Soldaterne og civilisterne, der skiftede side, var således på samme måde kujoner og opportuniste, der var villige til at ofre deres hjemland for trygheden ved at være sammen

med den (tilsyneladende) vindende side, hvor der var mulighed for at tjene penge på det og sørge for sig selv. Det var typisk den type mennesker, som enten var svage, forbryderiske af natur – eller, i forlængelse af dette, dem, der havde tabt deres formue og privilegier ved arbejdernes revolution, altså velhavere og storbønder, der ikke havde interesse i Sovjetunionens bevarelse og eksistens i det hele taget.

Vlasov selv havde ladet stå til ved 2. Størdarmés nederlag, så han havde mulighed for at overgive sig til Tyskland, hvor han kunne leve bekvemt og have en bedre indtjening. Også han var en kamæleon, der allierede sig dér, hvor det så ud til at gå bedst. Efter tilfangetagelse lod han værnemagten sig anvende som propagandamarionet, dels med henblik på at svække Den Røde Hærs moral, dels med henblik på at holde krigsfangerne passive og rekruttere tropper, der kunne være kanonføde for den tyske hær. Dette forræderi blev styrket med oprettelsen af Komitéen til Ruslands folks befrielse (KONR), hvor han ikke bare lod sig føre af sine tyske herrer, men aktivt tog styringen i en indsats imod sit fædreland.

Hans tilfangetagelse på vej imod den amerikanske sektor i besiddelse af et ganske stort beløb bekræftede, at han havde sikret sig det, han kunne, og nu var på vej til en ny herre at tjene – endnu en kapitalistisk stat, som USSR ganske vist havde allieret sig med midlertidigt, men som man var forsigtige i relationen til.

Ved den afsluttende retssag anerkendte Vlasov sin svaghed, hvordan hans fædreland bød ham imod, og sit forræderi. Han fik således den straf, som en landsforræder af hans kaliber kunne forvente – og fortjente.

7.6. Summa summarum

Virkeligheden er som så ofte før at finde imellem de to ovenstående fremstillinger. For det er yderpunkter, det er principerklæringer. Der er mange følsomme emner bundet i debatten – den russiske befrielsesbevægelse er med sin blotte eksistens et anklageskrift mod antagelsen om det sovjetiske enhedssamfund, om den kollektive bevidsthed og lighed. For debattørerne er dette også en kommentar til debatten om det totalitære og det revisionistiske paradigme.⁵⁰

Der er ikke nogen tvivl om, at man i sin heksejagt har fundet en række noget overdrevne argumenter for Vlasovs egen forkastelighed. Det har eksempelvis været påstået, at Vlasov i virkeligheden havde allieret sig med Tyskland lang tid i forvejen og helt med vilje førte 2. størdarmé til sit fald. I betragtning af, at han påførte værnemagten nogle ganske betragtelige tab i forvejen og i øvrigt gjorde en betydningsfuld indsats for at forsvare Kiev og Moskva, er en sådan påstand absurd. Af samme årsag er det også absurd at hævde, at Vlasov førte størdarméen frem til et nederlag som et kalkuleret karrieretræk, fordi han kunne få mere ud af at sælge sine tjenester til Nazityskland.

Man vælger i denne sammenhæng fuldtud at se bort fra den mulighed, at generaløjtnanten mange gange undervejs kan have været på Herrens mark.

Det er samtidig ubestrideligt, at han og hans i en juridisk og konkret forstand har været

⁵⁰ Dallin & Mavrogordato, s. 307.

landsforrædere. Man har klart skiftet side, man har taget våben i hånd mod sine egne, Vlasov og hans kreds har endog meget aktivt opildnet til modstand imod hjemlandet – og dette er endda uden at tage stilling til den verserende sovjetiske praksis, hvor man stod til en krank skæbne alene ud fra at være blevet taget som krigsfange. At historiens dom ikke er klokkeklar – hvilket er det, der gør diskussionen relevant og levende den dag i dag – kan alene være af ren moralsk karakter, for juridisk set er den entydig.

Begge sider anklager hinanden for pragmatisme forklædt som idealisme. Og det er i denne anklage, at man særligt må angribe kritikken; ikke for dens berettigelse, men for den trang, der også er et kendetegn på et totalitært samfund, til at fremstille det entydigt: Som helte eller landsforrædere. Og som det har været fremlagt af såvel dem, der nærer sympati for Vlasov-bevægelsen, som dem, der absolut ikke gør det, er det et helt reelt samspil mellem personligt-psykologiske faktorer og en reel ideal-baseret stillingtagen.

Motiverne hos Vlasovs nærmeste kreds er diskuteret og beskrevet i stort omfang, men den menige soldats stemme jo kun lidet hørt og må beskrives udefra. En del har tilsluttet sig bevægelsen, fordi der medfulgte et løfte om mad, tøj og muligheden for at hoppe af i nærheden af hjemmet, men samtidig kan man hos de allerede aktive soldater i værnemagten se, at man tager ROA-symbolikken til sig som en del af en identitetsdannelse.

8. Konklusion

De sovjetiske krigsdekreter minder om de store sovjetiske projekter som Hvidehavskanalen og den transsibiriske jernbane i deres målrettethed og samtidig foragt for menneskeliv.

Historikeren og samtidig soldaten Dmitrij Volkogonov så den sovjetiske politik under krigen som en forudsætning for at sikre kontrollen over Den Røde Hær, hvilket var nødvendigt for at nå frem til den endelige sejr.

Men det understregede og fremmede fremmedgørelsen af de sovjetiske borgere og soldater i forhold til staten, og det er naturligt, at stemningen kommer til udtryk i krigstid med følger på nationalt plan, som man for eksempel så med Masaryks nationale strømninger i Tjekkoslaviet og Pilsudski i Polen.

Kritikere ser det som usandsynligt, at Vlasov og hans gruppe har været så blinde, at de ikke kunne se det usandsynlige i succes, og at gruppen derfor snarere var opportuniste, der skjulte sig under et sæt paroler. Men der er som diskuteret i sektion 7.1 belæg for at antage, at disse kritikere ikke har været klare over, hvor lidt indsigt i de nazistiske politikker Vlasov-gruppen startede med.

Interessenter fra andre lejre, som man for eksempel kan se med NTS som diskuteret på s. 25 og baltisketyskere som Strik-Strikfeldt, viser også, at det ikke kun er en dualisme.

Jeg ser den idealistiske synsvinkel som noget manifest. Der kan drages en parallel til Rusland 50 år senere – trods regimernes forskelle giver det fortsat et billede af en underliggende samfundsopbygning, der ikke kunne overleve åbenhed. Og med de turbulente tilstande, som krigen præsenterede, kombineret med en mægtig allieret, har en indsats for et regimeskifte i det sovjetiske rum på tidspunkter virket som en mulighed med gode odds.

Samtidig virker det sandsynligt, at det hen imod krigens slutning har virket som et urealistisk resultat, og den sidste hektiske aktivitet har snarere være motiveret af kampen foregen overlevelse. Henvendelser til de amerikanske og britiske hære har været et sidste håb for bevægelsen, og med disses afvisning af amnesti og samarbejde, har bevægelsen været overladt til sig selv.

9. Bilag: Vlasovs åbne brev

Trykt i avisen Заря, 3. marts 1943⁵¹.

* * *

А.А. Власов

Почему я стал на путь борьбы с большевизмом
Открытое письмо генерал-лейтенанта А.А. Власова

Призывая всех русских людей подниматься на борьбу против Сталина и его клики, за построение Новой России без большевиков и капиталистов, я считаю своим долгом объяснить свои действия.

Меня ничем не обидела советская власть.

Я - сын крестьянина, родился в Нижегородской губернии, учился на гроши, добился высшего образования. Я принял народную революцию, вступил в ряды Красной армии для борьбы за землю для крестьян, за лучшую жизнь для рабочего, за светлое будущее Русского народа. С тех пор моя жизнь была неразрывно связана с жизнью Красной армии. 24 года непрерывно я прослужил в ее рядах. Я прошел путь от рядового бойца до командующего армией и заместителя командующего фронтом. Я командовал ротой, батальоном, полком, дивизией, корпусом. Я был награжден орденами Ленина, Красного Знамени и медалью XX лет РККА. С 1930 года я был членом ВКП(б).

И вот теперь я выступаю на борьбу против большевизма и зову за собой весь народ, сыном которого я являюсь. Почему? Этот вопрос возникает у каждого, кто прочитает мое обращение, и на него я должен дать честный ответ. В годы гражданской войны я сражался в рядах Красной армии потому, что я верил, что революция даст Русскому народу землю, свободу и счастье.

Будучи командиром Красной армии, я жил среди бойцов и командиров - русских рабочих, крестьян, интеллигенции, одетых в серые шинели. Я знал их мысли, их думы, их заботы и тяготы. Я не порывал связи с семьей, с моей деревней и знал, чем и как живет крестьянин.

И вот я увидел, что ничего из того, за что боролся русский народ в годы гражданской войны, он в результате победы большевиков не получил.

Я видел, как тяжело жилось русскому рабочему, как крестьянин был загнан насильно в колхозы, как миллионы русских людей исчезали, арестованные без суда и следствия. Я видел, что растапывалось все русское, что на руководящие посты в стране, как и на

51 А. А. Власов: *Почему я стал на путь борьбы с большевизмом*.
Her taget fra С. Чуев: *Власовцы – пасынки Третьего Рейха*. Москва, 2006. S. 528-35

командные посты в Красной армии, выдвигались подхалимы, люди, которым не были дороги интересы Русского народа.

Система комиссаров разлагала Красную армию. Безответственность, слежка, шпионаж делали командира игрушкой в руках партийных чиновников в гражданском костюме или военной форме.

С 1938 по 1939 г. я находился в Китае в качестве военного советника Чан Кай-Ши. Когда я вернулся в СССР, оказалось, что за это время высший командный состав Красной армии был без всякого повода уничтожен по приказу Сталина. Многие и многие тысячи лучших командиров, включая маршалов, были арестованы и расстреляны, либо заключены в концентрационные лагеря и навеки исчезли. Террор распространился не только на армию, но и на весь народ. Не было семьи, которая так или иначе избежала этой участи. Армия была ослаблена, запуганный народ с ужасом смотрел в будущее, ожидая подготовляемой Сталиным войны.

Предвидя огромные жертвы, которые в этой войне неизбежно придется нести русскому народу, я стремился сделать все от меня зависящее для усиления Красной армии. 99-я дивизия, которой я командовал, была признана лучшей в Красной армии. Работой и постоянной заботой о порученной мне воинской части я старался заглушить чувство возмущения поступками Сталина и его клики.

И вот разразилась война. Она застала меня на посту командира 4 мех. корпуса.

Как солдат и как сын своей родины, я считал себя обязанным честно выполнить свой долг.

Мой корпус в Перемышле и Львове принял на себя удар, выдержал его и был готов перейти в наступление, но мои предложения были отвергнуты. Нерешительное, развращенное комиссарским контролем и растерянное управление фронтом привело Красную армию к ряду тяжелых поражений.

Я отводил войска к Киеву. Там я принял командование 37-й армией и трудный пост начальника гарнизона города Киева.

Я видел, что война проигрывается по двум причинам: из-за нежелания русского народа защищать большевистскую власть и созданную систему насилия и из-за безответственного руководства армией, вмешательства в ее действия больших и малых комиссаров.

В трудных условиях моя армия справилась с обороной Киева и два месяца успешно защищала столицу Украины. Однако неизлечимые болезни Красной армии сделали свое дело. Фронт был прорван на участке соседних армий. Киев был окружен. По приказу верховного командования я был должен оставить укрепленный район.

После выхода из окружения я был назначен заместителем командующего Юго-Западным направлением и затем командующим 20-й армией. Формировать 20-ю армию приходилось

в труднейших условиях, когда решалась судьба Москвы. Я делал все от меня зависящее для обороны столицы страны. 20-я армия остановила наступление на Москву и затем сама перешла в наступление. Она прорвала фронт Германской армии, взяла Солнечногорск, Волоколамск, Шаховскую, Середу и др., обеспечила переход в наступление по всему Московскому участку фронта, подошла к Гжатску.

Вовремя решающих боев за Москву я видел, что тыл помогал фронту, но, как и боец на фронте, каждый рабочий, каждый житель в тылу делал это лишь потому, что считал, что он защищает родину. Ради Родины он терпел неисчислимые страдания, жертвовал всем. И не раз я отгонял от себя постоянно встававший вопрос:

Да, полно. Родину ли я защищаю, за Родину ли я посылаю на смерть людей? Не за большевизм ли, маскирующийся святым именем Родины, проливает кровь русский народ?

Я был назначен заместителем командующего Волховским фронтом и командующим 2-ой ударной армией. Пожалуй, нигде так не сказались пренебрежение Сталина к жизни русских людей, как на практике 2-ой ударной армии. Управление этой армией было централизовано и сосредоточено в руках Главного Штаба. О ее действительном положении никто не знал и им не интересовался. Один приказ командования противоречил другому. Армия была обречена на верную гибель.

Бойцы и командиры неделями получали 100 и даже 50 граммов сухарей в день. Они опухали от голода, и многие уже не могли двигаться по болотам, куда завело армию непосредственное руководство Главного Командования. Но все продолжали самоотверженно биться.

Русские люди умирали героями. Но за что? За что они жертвовали жизнью? За что они должны были умирать?

Я до последней минуты оставался с бойцами и командирами армии. Нас оставалась горстка и мы до конца выполнили свой долг солдат. Я пробился сквозь окружение в лес и около месяца скрывался в лесу и болотах. Но теперь во всем объеме встал вопрос: следует ли дальше проливать кровь Русского народа? В интересах ли Русского народа продолжать войну? За что воюет Русский народ? Я ясно сознавал, что Русский народ втянут большевизмом в войну за чуждые ему интересы англо-американских капиталистов.

Англия всегда была врагом Русского народа. Она всегда стремилась ослабить нашу Родину, нанести ей вред. Но Сталин в служении англо-американским интересам видел возможность реализовать свои планы мирового господства, и ради осуществления этих планов он связал судьбу Русского народа с судьбой Англии, он вверг Русский народ в войну, навлек на его голову неисчислимые бедствия, и эти бедствия войны являются венцом всех тех несчастий, которые народы нашей страны терпели под властью большевиков 25 лет.

Так не будет ли преступлением и дальше проливать кровь? Не является ли большевизм и, в частности, Сталин главным врагом русского народа?

Не есть ли первая и святая обязанность каждого честного русского человека стать на борьбу против Сталина и его клики?

Я там, в болотах, окончательно пришел к выводу, что мой долг заключается в том, чтобы призвать Русский народ к борьбе за свержение власти большевиков, к борьбе за мир для Русского народа, за прекращение кровопролитной, ненужной Русскому народу войны, за чужие интересы, к борьбе за создание новой России, в которой мог бы быть счастливым каждый Русский человек.

Я пришел к твердому убеждению, что задачи, стоящие перед Русским народом, могут быть разрешены в союзе и сотрудничестве, с германским народом. Интересы русского народа, всегда сочетались с интересами германского народа, с интересами всех народов Европы.

Высшие достижения Русского народа неразрывно связаны с теми периодами его истории, когда он связывал свою судьбу с судьбой Европы, когда он строил свою культуру, свое хозяйство, свой быт в тесном единении с народами Европы. Большевизм отгородил Русский народ непроницаемой стеной от Европы. Он стремился изолировать нашу Родину от передовых европейских стран. Во имя утопических и чуждых Русскому народу идей он готовился к войне, противопоставляя себя народам Европы.

В союзе с Германским народом Русский народ должен уничтожить эту стену ненависти и недоверия. В союзе и сотрудничестве с Германией он должен построить новую счастливую Родину в рамках семьи равноправных и свободных народов Европы.

С этими мыслями, с этим решением в последнем бою вместе с горстью верных мне друзей я был взят в плен.

Свыше полугода я пробыл в плену. В условиях лагеря военнопленных, за его решеткой я не только не изменил своего решения, но укрепился в своих убеждениях.

На честных началах, на началах искреннего убеждения, с полным сознанием ответственности перед Родиной, народом и историей за совершаемые действия, я призываю народ на борьбу, ставя перед собой задачу построения Новой России.

Как я себе представляю Новую Россию? Об этом я скажу в свое время.

История не поворачивает вспять. Не к возврату к прошлому зову я народ. Нет! Я зову его к светлому будущему, к борьбе за завершение Национальной Революции, к борьбе за создание Новой России - Родины нашего великого народа. Я зову его на путь братства и единения с народами Европы и в первую очередь на путь сотрудничества и вечной дружбы с Великим Германским народом.

Мой призыв встретил глубокое сочувствие не только в широчайших слоях

военнопленных, но и в широких массах Русского народа в областях, где еще господствует большевизм. Этот сочувственный отклик русских людей, выразивших готовность грудью встать под знамена Русской Освободительной Армии, дает мне право сказать, что я нахожусь на правильном пути, что дело, за которое я борюсь, - правое дело, дело Русского народа. В этой борьбе за наше будущее я открыто и честно становлюсь на путь союза с Германией.

Этот союз, одинаково выгодный для обоих великих народов, приведет нас к победе над темными силами большевизма, избавит нас от кабалы англо-американского капитала.

В последние месяцы Сталин, видя, что Русский народ не желает бороться за чуждые ему интернациональные задачи большевизма, внешне изменил политику в отношении русских. Он уничтожил институт комиссаров, он попытался заключить союз с продажными руководителями преследовавшейся прежде церкви, он пытается восстановить традиции старой армии. Чтобы заставить Русский народ проливать кровь за чужие интересы, Сталин вспоминает великие имена Александра Невского, Кутузова, Суворова, Минина и Пожарского. Он хочет уверить, что борется за Родину, за отечество, за Россию.

Этот жалкий и гнусный обман нужен ему лишь для того, чтобы удержаться у власти. Только слепцы могут поверить, будто Сталин отказался от принципов большевизма.

Жалкая надежда! Большевизм ничего не забыл, ни на шаг не отступил и не отступит от своей программы. Сегодня он говорит о Руси и русском только для того, чтобы с помощью русских людей добиться победы, а завтра с еще большей силой закабалить Русский народ и заставить его и дальше служить чуждым ему интересам.

Ни Сталин, ни большевики не борются за Россию.

Только в рядах антибольшевистского движения создается действительно наша Родина. Дело русских, их долг - борьба против Сталина, за мир, за Новую Россию. Россия - наша! Прошлое русского народа - наше! Будущее русского народа - наше!

Многочисленный Русский народ всегда на протяжении своей истории находил в себе силы для борьбы за свое будущее, за свою национальную независимость. Так и сейчас не погибнет Русский народ, так и сейчас он найдет в себе силы, чтобы в годину тяжелых бедствий объединиться и свергнуть ненавистное иго, объединиться и построить новое государство, в котором он найдет свое счастье.

Генерал-лейтенант А.А. ВЛАСОВ

10. Litteraturliste

Listen er opstillet alfabetisk, hvor de russiske titler er kategoriseret efter transliteration af kyrillisk til latinske bogstaver.

- Александров Кирилл: *Армия Генерала Власова 1944-45*. Изд. Яуза. Moskva, 2006.
- Andreyev, Catherine: *Vlasov and the Russian Liberation Movement. Soviet reality and emigré theories*. Cambridge University Publishers. Cambridge, 1987.
- Дмитренко В. П. (отв. ред.): *История России. XX век*. Изд. АСТ. Moskva, 1998.
- Двинов Б.: *Власовское движение в свете документов (с приложением секретных документов)*. New York, 1950.
- Катусев А. Ф. & Оппоков В. Г.: *Иуды (Власовцы на службе у фашизма)*. Военно-Исторический Журнал 6/1990. Изд. Красная Звезда. Moskva. S. 68-81.
- Казанцев А. С.: *Третья Сила. История одной попытки*. Изд. Посев. 2. udgave. Frankfurt-am-Main, 1974.
- Хрущев Никита С.: *Воспоминания*. Изд. Вагриус. Moskva, 1997.
- Кринько Е. Ф.: *Коллаборационизм в СССР в годы Великой Отечественной Войны и его изучение в российской историографии*. Вопросы Истории, 11/2004. Moskva. S. 153-164.
- Kühnl, Reinhard: *Der deutsche Faschismus in Quellen und Dokumenten*. 3. Auflage, Köln 1978.
- Малиновский В. В.: *Кто он, русский коллаборационист: Предатель или герой?* Вопросы Истории 11-12/96. Moskva. S. 164-166.
- Окорочков А. В. (отв. редактор): *Материалы по истории русского освободительного движения*. Выпуск 1-4. Изд. Архив РОА. Moskva, 1999.
- *Приказ Народного Комиссара Обороны Союза ССР № 227* - www.syntaktisk.dk/dok/roa-dok/prikaz_227.html
- *Приказ Ставки Верховного Главного Командования Красной Армии № 270: Об ответственности военнослужащих за сдачу в плен и оставление врагу оружия*.
Трукт i:
Окорочков А. В. (отв. редактор): *Материалы по истории русского освободительного движения*. Выпуск 4. S. 41-44. Se denne for nærmere reference.
- Service, Robert: *A history of twentieth-century Russia*. Penguin Books. London, 1997.
- Штеенберг, Свен: *Генерал Власов*. Изд. Эксмо. Moskva, 2005.
- Strik-Strikfeldt, Wilfried: *Gegen Stalin und Hitler*. Hase & Koehler Verlag. Mainz, 1970.

Litteraturliste

Desuden citat fra den russiske autoriserede oversættelse:

Штрик-Штрикфелдт В.: *Против Сталина и Гитлера*, foretaget af I. Bach og M. Rubtsovoj for forlaget Posev. ISBN 5-85824-005-4

- Thorwald, Jürgen: *Die Illusion. Rotarmisten in Hitlers Heeren*. Droemer Knauer Verlag. Zürich, 1976.
- Тишков А. В.: *Предатель перед советским судом*. Советское Государство и Право 2/1973. Изд. АНСССР. Moskva. S. 89-98.
- Верт Н.: *История Советского Государство*. Изд. Весь Мир. Moskva, 2000
- Власов А. А.: *Почему я стал на путь борьбы с большевизмом*. Taget fra С. Чуев s. 528-35. Se denne for nærmere reference.
- Волкогонов Дмитрий А.: *Семь Вождей. Книга 1*. Изд. АСТ. Moskva, 1999.
- Чуев С.: *Власовцы – пасынки Третьего Рейха*. Изд. Яуза. Москва, 2006.